

Monika Jovanović

„ZAVISNOST OD REAKCIJE” I ESTETIČKI REALIZAM: ZENGVI I PETIT¹

APSTRAKT: U ovom radu razmatram primenu teze „zavisnosti od reakcije“ (response-dependence) u estetici. Kada ovu tezu primenimo u estetici, dobijamo stav da su estetička svojstva na neki, epistemološki ili ontološki, način zavisna od reakcije. Iako svi pobornici teze zavisnosti od reakcije polaze od iste programske formule, tu formulu tumače na različite, pa čak i međusobno dispartne načine. Koliko ti kontrasti mogu biti veliki, može se videti kada uporedimo dva poznata estetička rada koji pripadaju ovom programu: rad Filipa Petita o mogućnosti estetičkog realizma i rad Nika Zengvila o ontološkom statusu lepote. Pošto kritički razmotrim i uporedim teze koje se u tim radovima zastupaju, pokušaću da odgovorim na načelno pitanje koliko nam teza zavisnosti od reakcije u svom izvornom obliku može pomoći da bolje razumemo ontološko-epistemološki status estetičkih kvaliteta.

KLJUČNE REČI: estetička svojstva, estetički realizam, zavisnost od reakcije, Nik Zengvil, Filip Petit.

1. Uvod

Razmatranje objektivnosti estetičkih sudova odnosno realnosti estetičkih svojstava ima dugu filozofsku istoriju. Od novijih rasprava o ovom pitanju, izdvajaju se dve debate: spor između Siblija i Tenera² i spor između Levinsona i Goldmana.³ Ne

-
- 1 Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-68/2022-14/ 200163).
 - 2 Frank Sibley i Michael Tanner, „Symposium: Objectivity and Aesthetics“, *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, 42, 1968, 31-72.
 - 3 Goldman, Alan H. „Realism about Aesthetic Properties“, *The Journal of Aesthetics and Art*, 51, 1993, 31-37. Goldman, Alan H. „Reply to Gould and Levinson on Aesthetic Realism“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 52, 1994, 354-356; Levinson, Jerrold, „Being Realistic about Aesthetic Properties“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 52, 1994, 351-354.

računajući pokušaje da se na to pitanje odgovori iz ugla eksperimentalne filozofske estetike,⁴ u analitičkoj estetici javio se još jedan pristup ovom metaestetičkom problemu. Taj pristup je instanca epistemološko-ontološkog programa koji polazi od ideje da je zavisnost od reakcije odgovarajućih subjekata kriterijum, pa čak i ontološki osnov pripisivanja određenih svojstva, a pre svega boja, moralnih kvaliteta i estetičkih svojstava. Glavni predstavnici ovog programa u njegovom najopštijem obliku su Krispin Rajt, Filip Petit i Mark Džonston.⁵ Mada nije lako reći šta je zajedničko za različita stanovišta ovih, i drugih teoretičara, i da li sličnosti među njima pretežu nad razlikama, u svakom od njih (ukoliko zaista pripada ovom programu) figuriše sledeća formula:

Načelno, reći da je neki pojam ili neko svojstvo F zavisno od reakcije znači tvrditi da postoji apriorna veza između F i naših reakcija (u pogledu F) u normalnim, povoljnim ili idealnim uslovima. Štaviše, ovu vezu karakteriše apriornost nekog *bikondicionalna zavisnosti od reakcije* ili *bazična formula* koja se grubo može predstaviti na sledeći način: (1) x je F akko bi x proizvelo reakciju R kod subjekta S u uslovima C.⁶

Predstavnici teze o zavisnosti od reakcije mahom veruju u apriornost iskaza koji dobijamo kada ovu formulu primenimo na boje, etičke, estetičke i/ili druge kvalitete, ali se, kako u svom tekstu o različitim verzijama ove teze primećuje Jusi Haukioja, međusobno razilaze kada je reč o modalnom statusu pomenutog iskaza, izvoru i tipu njegove apriornosti, u pogledu ontoloških posledica date teze i mnogih drugih manje ili više supstantivnih detalja.⁷

Kada je reč o ideji zavisnosti od reakcije, u estetici se izdvajaju dva stanovišta: starije, stanovište Filipa Petita, u kojem još uvek ne figuriše karakteristična terminologija, i novije, stanovište Nika Zengvila. Prvo ću razmotriti Zengvilovo stanovište koje je i svojom sadržinom i svojom terminologijom ortodoksnija verzija teze zavisnosti od reakcije od Petitovog stanovišta, da bih zatim razmotrila i Petitovu tezu. Na kraju ću uporediti ove dve teze i izneti svoj stav o tome na šta nas teza zavisnosti od reakcije u svom osnovnom obliku obavezuje kada pokušamo da je primenimo u estetici i da li imamo razloga da to učinimo.

4 Florian Cova i Nicolas Pain, „Can Folk Aesthetics Ground Aesthetic Realism?“, *The Monist*, 95, 2012, 241-263.

5 Vidi, recimo, Crispin Wright, „Moral Values, Projection and Secondary Qualities“, *Proceedings of the Aristotelian Society Supplementary volume* 62, 1988, str. 1-26, Mark Johnston, „Explanation, Response-Dependence and Judgement-Dependence“, u P. Menzies (ed.): *Response-Dependent Concepts, ANU Working Papers in Philosophy 1*, 1991, 122-183; Philip Pettit, „Realism and Response Dependence“, *Mind* 100, 1991, 587-626.

6 Juusi Haukioja, „Different Notions of Response-Dependence“, u: *Varieties of Dependence*, Munich: Philosophia Verlag, 2013, 167-190, 168.

7 Ibid, 167-168.

2. Rigidne, ekstrinzične dispozicije

U svom radu „Na površini ili u oku posmatrača?: Metafizika estetičkih i čulnih svojstava“⁸, Zengvil razvija tezu o objektivnosti estetičkih svojstava, držeći se ideja i pojmovnog okvira teze zavisnosti od reakcije. Kako bi ispitao analogiju između čulnih kvaliteta (specifičnije, boja) i estetičkih svojstva, Zengvil prvo uspostavlja ekvivalenciju između sekundarnih kvaliteta i svojstava koja zavise od reakcije odgovarajućeg subjekta: „Sekundarni kvalitet (stariji termin za svojstvo koje zavisi od reakcije) je, grubo govoreći, svojstvo koje zavisi od iskustva normalnih ljudskih bića u normalnim uslovima; primarni kvalitet je, nasuprot tome, grubo govoreći, svojstvo koje ne zavisi od iskustva normalnih ljudskih bića u normalnim uslovima“.⁹ Kao tipičan primer svojstva prve vrste najčešće se uzimaju boje. Tu praksu sledi i Zengvil ističući da boje, ne samo epistemološki već i ontološki, zavise od načina na koji reagujemo na predmete kojima ih pripisujemo.

Svoje stanovište Zengvil suprotstavlja Smartovom i Armstrongovom stanovištu, prema kojem boje ne zavise od naših reakcija, već ih konstituišu fizička svojstva površine objekata odnosno fizička svojstva svetlosti.¹⁰ Prema njihovom stanovištu, koje Zengvil karakteriše kao jak realizam u pogledu boja, ne postoji suštinska veza između boja i naših doživljaja, pa ih je pogrešno svrstavati u sekundarne kvalitete. Za Zengvila čulna svojstva nisu intrinzična svojstva stvari: biti crveno, glasno, slatko ili oporo su, naime, relacije. On odatle zaključuje da čulna svojstva nisu deo objektivnog sveta, to jest, kako on kaže, sveta koji ostaje kada oduzmemo ljudska bića. Zengvil, u skladu s tim, odriče da su navedena svojstva fizička svojstva stvari.¹¹

Distinktivna karakteristika čulnih kvaliteta, kao što su boje, po Zengvilovom mišljenju, sastoji se u činjenici da postoji suštinska veza između činjenice da je X crveno i činjenice da X izgleda crveno; fizička svojstva, kao što je četvrtast oblik ili slično nisu u suštinskoj vezi sa načinom na koji nam se ta svojstva odnosno njihovi nosioci javljaju u iskustvu. Iskaz „Ako je X kvadrat, onda će X izgledati kao kvadrat normalnom subjektu u standardnim okolnostima“ je utoliko samo kontingentno istinit. Zengvil dopušta mogućnost da iskaz u kojem se uspostavlja veza između fizičkih svojstava

8 Nick Zangwill, „Skin Deep or In the Eye of the Beholder? The Metaphysics of Aesthetic and Sensory Properties“, *Philosophy and Phenomenological*, 61, 2001, 595-618.

9 „Skin Deep or In the Eye of the Beholder? The Metaphysics of Aesthetic and Sensory Properties“, 604.

10 Ibid, 606. Zengvil ovde referira pre svega na sledeće radove: Jack Smart, *Philosophy and Scientific Realism*, London: Routledge, 1963, i David Armstrong, *A Materialist Theory of Mind*, London: Routledge, 1968.

11 Ibid., 605.

i naših reakcija bude nužno istinit, ali isključuje mogućnost da ta veza bude suštinska.¹² Ali, ako je tako, postavlja se pitanje šta vezu između fizičkih svojstava i naših reakcija čini suštinskom. Na to pitanje Zengvil, nažalost, ne odgovara.

Uprkos delimičnoj nedorečenosti, izgleda da Zengvil na ovom mestu sugerise da modalne distinkcije nisu dovoljne da objasne odnos antecedensa i konesekvensa u navedenom iskazu. Da bi odgovorio na to pitanje, Zengvil u svoje razmatranje uvodi distinkciju „intrinsicne/ekstrinsicne dispozicije“. Kao primer intrinsicne dispozicije, Zengvil navodi dispoziciju ključa da se topi na petsto stepeni, a kao primer druge, njegovu dispoziciju da otključava određenu bravu.¹³ Intrinsicne dispozicije su određene isključivo fizičkim svojstvima stvari zajedno sa prirodnim zakonima, dok ekstrinsicne dispozicije zavise i od nečeg „spoljašnjeg“. U Zengvilovom primeru, to su morfološke karakteristike brave; u slučaju svojstava koja zavise od reakcije, to je način na koji reagujemo na određene objekte, to jest njihova svojstva.

Ako su boje ili estetički kvaliteti nalik na dispoziciju ključa da otključava određenu bravu, oni spadaju u ekstrinsicne dispozicije. Da bi se boje odnosno estetički kvaliteti manifestovali, potrebno je da budu ispunjeni određeni „spoljašnji“ uslovi koji se tiču načina na koji reagujemo na stvari u standardnim uslovima opažanja. Zengvil uvodi dva moguća shvatanja ovakvih svojstava: rigidnu i ne-rigidnu, to jest fleksibilnu teoriju zavisnosti od reakcije.¹⁴ Oba modela predviđaju da svojstvo zavisi od načina na koji reagujemo. Drugi model, za razliku od prvog, dopušta mogućnost da eventualne aktualne ili hipotetičke promene u našim reakcijama utiču na prirodu datih svojstava: kada bi naše reakcije bile drukčije, stvari bi, tvrde pobornici ovog shvatanja, imale drukčija svojstva.¹⁵

Zengvil ne zastupa jedinstveno stanovište u pogledu boja i estetičkih svojstava: prvi model je, po njegovom mišljenju, prikladniji za estetičke kvalitete dok drugi više odgovara bojama. Ovaj stav on obrazlaže pozivanjem na jednu stvarnu ili prividnu disanalogiju: kada je reč o bojama, mnogo smo tolerantniji prema drugačijim mišljenjima nego kada je reč o estetičkim svojstvima. Argument u prilog ovoj tvrdnji Zengvil iznosi tako što formuliše jedan protivčinjenički scenario, prema kojem postoje Marsovci sa „perceptualnim mehanizmima potpuno drugačijim od naših, takvim da kada opažaju stvari koje mi opažamo, imaju kvalitativno različita, ali podjednako

12 Ibid.

13 Ibid., 607.

14 Ibid., 605.

15 Ibid., 607. Pitanje kako se tačno razlikuju rigidna od ne-rigidne zavisnosti od reakcije je zapravo komplikovanije (vidi, npr. Philip Pettit, „Realism and Response-Dependence“, *Mind*, 100, 1991, 587-626, 612-613.). Da bi se na njega adekvatno odgovorilo, potrebno je uvesti semantiku mogućih svetova, tezu o rigidnim designatorima itd, što izlazi iz okvira ovog rada.

nijansirana iskustva boja“.¹⁶ Zengvil se sada pita da li možemo da kažemo da Marsovci greše u pogledu načina na koji primenjuju svoje pojmove za boje i tvrdi da bismo bili tolerantni prema Marsovcima koji tvrde da su londonski autobusi zeleni a da je trava crvena. Po njegovom mišljenju, postoje tri moguća izvora naše tolerancije:

Ako je tolerantnost ugrađena u naš pojam [boje], onda taj pojam dopušta da dva naizgled sukobljena suda mogu oba biti ispravna ili istinita. Ili možda naš pojam boje zahteva *netolerantnost*, ali mi smatramo da treba da se oglušimo o te zahteve iz nezavisnih razloga; u tom slučaju odbacujemo normativne pretenzije naših pojmova za boje. Ili bi možda moglo biti slučaj da naš pojam ne zahteva ni tolerantnost ni netolerantnost, ali smo stekli verovanja o bojama koja dopuštaju tolerantnost. Koju god od ove tri opcije vezane za *locus* tolerantnosti da izaberemo, naša tolerantnost u slučajevima razilaženja isključuje realizam u pogledu čulnih kvaliteta kakav zastupaju Smart i Armstrong.¹⁷

Dok u slučaju sa opažanjem boja izgleda da nemamo legitiman razlog da epistemološku prednost dajemo nekoj, privilegovanoj grupi, kada je reč o estetičkim kvalitetima nismo, smatra Zengvil, ni približno tako tolerantni:

Oni kojima se ne dopada Alhambra nisu samo različiti, već su *defektni*. Mi smo tolerantniji kada je reč o razilaženju u pogledu sudova o čulnim predmetima nego kada je reč o razilaženju u pogledu estetičkih sudova. Utoliko je ne-rigidna hedonička teorija zavisnosti estetičkih svojstava od reakcije manje plauzibilna od rigidne teorije.¹⁸

Zengvilov argument nas, čini mi se, stavlja pred tri dileme. Prvo, da li smo (u istim standardnim okolnostima) zaista manje tolerantni kada je reč o estetičkim svojstvima i da li smo, ako je tako, zapravo dogmatični? Kolika je stvarna snaga argumenta koji ima metafizičke pretenzije, a bazira se na našem odnosno Zengvilovom utisku o tome u kojoj smo meri tolerantni na određenu vrstu razilaženja? U obliku u kojem je formulisan, Zengvilov argument je, štaviše, potencijalno cirkularan. Njegova teza, naime, ničim ne isključuje da naša tolerantnost prema Marsovcima počiva na našem prethodnom uverenju da boje nisu realna svojstva, što tek treba dokazati. Ako je, najzad, sva

16 Ibid., 608. Ovaj scenario u mnogome podseća na situaciju koju Frenk Sibli razmatra u svom radu o bojama. Vidi: Frank Sibley, „Colours“, u: *Approach to Aesthetics*, Oxford: Oxford University Press, 2001, 54-70. Vidi i: Monika Jovanović, *Epistemologija ukusa*, Beograd: Fedon, 2019, 81-95.

17 „Skin Deep or In the Eye of the Beholder? The Metaphysics of Aesthetic and Sensory Properties“, 609.

18 „Skin Deep or In the Eye of the Beholder? The Metaphysics of Aesthetic and Sensory Properties“, 607. Kurziv moj.

ova skepsa neosnovana, i ako je Zengvil zaista u pravu kada tvrdi da između boja i estetičkih kvaliteta postoji data disanalogija, postavlja se pitanje na temelju čega on insistira na tezi da su estetička svojstva zavisna od reakcije, pa makar i na rigidan način, umesto da se opredeli za neku vrstu fizikalizma.¹⁹ Na osnovu ovoga možemo zaključiti da je Zengvilovo stanovište nepotpuno i nedovoljno potkrepljeno sve dok on ne ponudi održiviju argumentaciju u prilog svojoj tezi. Stoga ću, umesto da se zadržavam na njegovom shvatanju, razmotriti drugo stanovište koje sam pomenula. Reč je o tezi koju Filip Petit iznosi u svom radu „Mogućnost estetičkog realizma“.²⁰

3. Opažajnost i kontekstualnost

U sklopu svoje antirelativističke argumentacije, Petit formuliše teoriju o pripisivanju estetičkih predikata koja u mnogome liči na poznatu Voltonovu tezu o kategorijama umetnosti,²¹ kombinujući je zatim sa dispozicionalističkim shvatanjem estetičkih kvaliteta. Kako bi se približio odgovoru na pitanje šta je distinktivno za pripisivanje estetičkih predikata, Petit polazi od nekoliko fundamentalnih teza koje smatra opštim mestima savremene estetike. Prvom od njih se tvrdi da postoji načelna razlika između piktorijalnih karakterizacija slika, s jedne strane, i pripisivanja odgovarajućih estetičkih predikata, sa druge, gde se pod piktorijalnim karakterizacijama podrazumevaju „opisi boja koje se javljaju na slici“.²² (Petit ovde ima na umu slike, ali se distinkcija koju pominje lako može uopštiti i na druga umetnička dela, ako umesto o piktorijalnim karakterizacijama govorimo o čulnim karakterizacijama ili slično.)

Prema opštem mišljenju, kako ga vidi Petit, pripisivanje estetičkih predikata se sastoji u relativno primitivnim izveštajima o estetičkim doživljajima, pre nego u izveštajima o estetičkim doživljajima koji su „prečišćeni“ odgovarajućim „pozadinskim“ znanjima i pretpostavkama. Petit se od ove teze donekle ograđuje ističući da se pod pripisivanjem estetičkih predikata (kao i pod pripisivanjem čulnih predikata) može podrazumevati i jedno i drugo. Uzet kao primitivan, iskaz „X je crveno“ možemo razumeti kao izveštaj o tome kako X izgleda ovde i sada; uzet kao „prečišćen“, taj iskaz predstavlja predviđanje kako bi nešto izgledalo posmatraču koji ima normalan vid u

19 Zengvil bi na ovu primedbu mogao da odgovori da je ta opcija isključena, budući da estetička svojstva očigledno počivaju na sekundarnim kvalitetima za koje je nezavisno tvrdio da nisu fizička svojstva stvari (Ibid., 604). Pa ipak, ni jednu ni drugu od ove dve teze ne moramo da prihvatimo.

20 Philip Pettit, „The Possibility of Aesthetic Realism“, u: Eva Schaper (ur.), *Pleasure, Preference and Value, Studies in Philosophical Aesthetics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

21 Kendall L. Walton, „Categories of Art“, *Philosophical Review*, 1970, 79:334-367.

22 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 17.

standardnim uslovima opažanja.²³ Pripisivanje estetičkih svojstava se uzima kao primitivno utoliko što se podrazumeva da je jedina relevantna „rektifikacija“ ona koja je već uključena u piktorijalne karakterizacije. „Primitivnost“ estetičkih karakterizacija svodi se na činjenicu da estetička karakterizacija koja važi za jedno umetničko delo, važi i za svako drugo delo koje je od njega opservaciono nerazlučivo. Isključeno je da na estetičke karakterizacije mogu uticati neopažljive razlike između objekata.²⁴

Iz teze o razlici između estetičkih i piktorijalnih karakterizacija i teze o njihovoj zavisnosti, sledi, zaključuje Petit, da estetička svojstva superveniraju nad piktorijalnim svojstvima i zatim nas podseća da Nelson Goodman ovu tezu određuje kao tezu postojanosti u pogledu piktorijalnih svojstava i formuliše je na sledeći način. „Svojstvo je“, kaže Goodman na mestu koje Petit citira, „postojano ako se nikada ne menja kada se piktorijalna svojstva ne menjaju, iako se može i ne mora menjati kada se piktorijalna svojstva menjaju“.²⁵ Isto, naravno, važi i za auditivne kvalitete.

Pošto je nas je podsetio na osnovnu formulaciju teze o estetičkoj supervenijenciji, Petit ukazuje na neke očigledne izuzetke za koje bismo ovu tezu morali da modifikujemo. U njih spadaju estetičke karakterizacije koje se tiču motiva i predstavljanja, i koje bar donekle zavise i od semantičkih namera autora, kao i estetičke karakterizacije koja se tiču inovativnosti i originalnosti i podrazumevaju poznavanje kulturno-istorijskog konteksta odnosno odgovarajuće referentne klase umetničkih dela.²⁶ Međutim, uz odgovarajuća prilagođavanja, i ovakva relacionalna svojstva se mogu uključiti u odgovarajuću supervenijentnu bazu (takozvana široka supervenijencija).²⁷

Polazeći od ovih teza o načinu na koji postoje estetička svojstva, Petit pokušava da odbrani realističko-kognitivističku tezu da estetičke karakterizacije mogu biti istinite odnosno lažne u pravom smislu te reči. Nastojeći to da istakne, on naziva i istinskim tvrđenjima, kontrastirajući ih dametovskim „kvazi-tvrđenjima“:

Ideja je da u slučaju istinskih tvrđenja odgovarajuće svedočanstvo ne ostavlja nikakav prostor za izbor (*discretion*): neko kome je svedočanstvo predočeno može iskreno da se ne složi samo ako ga ne razume ili ne shvata, ili ako usvaja neki oblik filozofskog skepticizma. Nasuprot tome, ne-istinsko tvrđenje – kvazi-tvrđenje, da upotrebimo izraz Majkla Dameta – jeste izričaj (*utterance*) koji ima sva obeležja

23 Ibid, 18.

24 Ibid.

25 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 17-18. Na tom mestu Petit citira Goodmanovu knjigu *Jezici umetnosti*. Vidi: Nelson Goodman, *Languages of Art*, Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, 1968, 86.

26 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 19-20.

27 O razlici između uske i široke supervenijencije, vidi, recimo, Nick Zangwill, „Aesthetic Supervenience Defended“, u: *The Metaphysics of Beauty*, Ithaca: Cornell University Press, 2001, 43-45.

[istinskog] tvrđenja, osim toga što uslovi sa kojima je obično asocirano ostavljaju prostor za izbor u pogledu slaganja ili neslaganja sa tim izričajem.²⁸

Kao što vidimo, jedan od problema sa kojima se suočavamo braneći estetički realizam (Petit ga smatra „najplauzibilnijom pretnjom estetičkom realizmu“²⁹) je rasprostranjen stav da tamo gde ne postoje jasne procedure odlučivanja ko je u pravu, a ko greši, možemo govoriti o istinosnoj vrednosti samo u oslabljenom smislu te reči; iz dametovske perspektive, to je maksimalan ustupak koji se može učiniti onima koji veruju da su estetičke karakterizacije iskazi.³⁰ Pitanje je kako bi se pojam istinosne vrednosti mogao oslabiti, a da se sačuva osnovno značenje izraza „istinska vrednost“. Stoga i ne čudi što oni koji dele ovo mišljenje neretko odbacuju tezu o objektivnosti estetičkih svojstava.³¹

Petit brani estetički realizam nastojeći da odgovori na dve specifično estetičke primedbe na račun tog stanovišta. Prva od njih estetički realizam problematizuje polazeći od teze da su estetičke karakterizacije suštinski opažajne, a druga polazeći od teze da su te karakterizacije suštinski „neuhvatljive“ (*elusive*).³² Pod opažajnim karakterom estetičkih karakterizacija se podrazumeva da su te karakterizacije rezultat direktnog suočavanja sa delom. One ne mogu biti proizvod znanja iz druge ruke, budući da imaju neotklonjivo opažajnu prirodu: „Estetičke karakterizacije su suštinski opažajne utoliko što je opažanje [ovde] jedini put do one vrste znanja do koje opažanje dovodi“.³³ Estetičke karakterizacije se utoliko razlikuju od piktorijalnih i uopšte čulnih karakterizacija, do čije istinitosti je znanje iz druge ruke izgleda sasvim legitiman put.

Kognitivno stanje subjekta koji gleda neki objekat i izveštava da je taj objekat crven je vrsta stanja koja je dostupna i nekom drugom ko vidi dati objekat ali, iz nekih lako objašnjivih razloga (nestandardnih uslova opažanja ili slično), ne uspeva da razluči njegovu boju. Pod pretpostavkom da druga osoba nema posebnih razloga da bude nepoverljiva prema prvoj, ovo svedočanstvo se smatra legitimnim. „I opažanje i svedočanstvo se“, zaključuje Petit, „[ovde] mogu računati kao put do punog znanja istine koju ta rečenica izražava“,³⁴ dok u slučaju estetičkih karakterizacija (kao i u slučaju humora) subjekt mora sam da se uveri u njihovu istinitost.

28 „Possibility of Aesthetic Realism“, 23.

29 Ibid.

30 Uopredi: „The Possibility of Aesthetic Realism“, 22-23.

31 Filip Petit navodi Rodžera Skrutona. Vidi: Roger Scruton, *Art and Imagination, A Study in The Philosophy of Mind*, London: Methuen, 1974, 49.

32 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 24-27.

33 Ibid., 24.

34 Ibid., 25.

Drugom primedbom, koju Petit navodi,³⁵ ukazuje se na suštinsku „neuhvatljivost“ estetičkih karakterizacija, činjenicu da subjekt normalnih kognitivnih sposobnosti može uporno pokušavati da uoči neko estetičko svojstvo, a da mu ono podjednako izmiče. Najmarkantniji slučajevi „neuhvatljivosti“ odnose se, po Petitovom mišljenju, na estetičke geštalt kvalitete. Ta osobenost estetičkih opaski, koja ih razlikuje od opažajnih sudova, predstavlja problem za estetičke realiste. Oni ne mogu lako da objasne dati fenomen, jer ne mogu, kao što bi se očekivalo, da se pozovu na neadekvatnost naših čula odnosno na činjenicu da standardni uslovi nisu zadovoljeni. Za razliku od estetičkih realista, pristalice suprotnog antirealističkog tabora mogu, kao što se vidi iz Skrutonovog stanovišta koje Petit navodi, da odgovore da u estetici ponekad imamo teškoće da uočimo neko svojstvo zato što ono što uočavamo uopšte nije svojstvo.

4. Ka estetičkoj objektivnosti

Petitova strategija za obračun sa estetičkim antirealistima podrazumeva prihvatanje dve sporne pretpostavke o estetičkim karakterizacijama: pretpostavku o njihovom suštinski opažajnom karakteru i pretpostavku o njihovoj „neuhvatljivosti“. Pošto je utvrdio svoju strategiju, Petit kao da uvodi još jednu pretpostavku koja se, mada je on sam ne određuje na taj način, sastoji u tezi da estetička svojstva imaju dispozicionalni karakter. Umesto o ontološkom statusu estetičkih svojstava, Petit radije govori o kriterijumu za pripisivanje estetičkih predikata.³⁶ Uzimajući tužno kao primer estetičkog svojstva, Petit formuliše taj kriterijum na sledeći način. On, naime, kaže: „X je tužno ako i samo ako je X takvo da izgleda tužno u okolnostima C“;³⁷ da bi nešto kasnije ovaj kriterijum dodatno specifikovao: „X je tužno ako i samo ako je X takvo da izgleda tužno kada je predstavljeno na standardan način i adekvatno pozicionirano“.³⁸ Prvi uslov podrazumeva standardne okolnosti opažanja odnosno ispravnog primanja, a drugi smeštanje datog dela u odgovarajući koordinatni sistem, to jest, specifičnije, postavljanje datog kvaliteta na odgovarajuće mesto u zamišljenom spektru mogućnosti koji obuhvata referentnu grupu svojstava. Petitovim rečima: „[Z]a bilo koje svojstvo koje neki objekat može ispoljiti u opažanju, objekat dato svojstvo ispoljava samo ako je pozicioniran u odgovarajuću klasu: to jest, samo ako posmatrač zna šta su relevantni kontrasti.“³⁹

Ova formulacija važi kako za estetička svojstva tako i za čulne kvalitete uopšte, pa nam, bar dok je dodatno ne preciziramo, ne omogućava da odgovorimo na pitanje

35 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 26-27.

36 Ibid., 32.

37 Ibid., 29.

38 Ibid., 31.

39 Ibid.

šta je distinktivno za estetičke karakterizacije. Svestan tog problema, Petit odmah dodaje u čemu bi se mogla sastojati relevantna razlika između slučajeva prve i slučajeva druge vrste. Piktorijalno pozicioniranje je, kako on ističe, jednom zauvek dato, dok estetičko pozicioniranje varira od slučaja do slučaja.⁴⁰ Ovo odsustvo univerzalnih koordinata čini da donošenje estetičkih sudova bude mnogo više stvar osećaja nego pripisivanje čulnih kvaliteta. Ako je Petit ovde u pravu, suštinski opazajni karakter estetičkih karakterizacija, ostaje i u ovom aspektu naglašen kao distinktivno svojstvo estetičkih karakterizacija. Iako pouzdanom subjektu možemo verovati da je neka slika tužna, pa čak možemo reći i da znamo da je to istina, bez ličnog suočavanja i adekvatnog pozicioniranja, smatra Petit, ne možemo tvrditi da imamo puno znanje istine koja je izražena ovom rečenicom.⁴¹

Kako, imajući sve to u vidu, možemo odgovoriti estetičkim antirealistima? Uvođenje standardnih uslova i adekvatnog pozicioniranja još uvek ne čini, kako priznaje Petit, dovoljan argument u prilog estetičkom realizmu. Protivnik estetičkog realizma može i dalje insistirati da za bilo koje umetničko delo, i za bilo koje estetičko svojstvo, postoji pozicioniranje pod kojim delo poseduje dato svojstvo, ma koliko to pozicioniranje delovalo bizarno. Ako je to tačno, onda svako umetničko delo poseduje (ili može posedovati) svako estetičko svojstvo i među svojstvima istog dela ima (odnosno može biti) međusobno isključivih svojstava.

Uvodeći svoj prvi uslov, Petit skreće pažnju na činjenicu da svako estetičko svojstvo nekog dela zahteva vlastito pozicioniranje, što stvara kompleksan multidimenzionalni sistem koordinata. Te koordinate stupaju u međusobne odnose i uzajamno se ograničavaju. Ako je, kaže Petit, slika tako pozicionirana da predstavlja ženski portret, to prirodno utiče na pozicioniranje drugih estetičkih svojstava na spektru čiji su polovi svedenost i raskoš, sanjarenje i pribranost, melanholičnost i razdraganost. Ovaj interaktivni odnos implicira da je za određenu klasu svojstava izvestan spektar mogućnosti neodgovarajuć. Neko pozicioniranje, naime, može biti neadekvatno ako dovodi u pitanje jedinstvenost odnosno koherentnost dela.⁴² Pored ovog, Petit navodi još jedan uslov. Ovaj „humanistički uslov“ podrazumeva svest o tome šta je autor mogao znati, i šta je, shodno tome, mogao sugerisati odnosno podrazumevati svojim umetničkim delom. „Umetnik i njegova idealna publika dele“, kaže Petit, „zajednička znanja u svetlu kojih svaka strana može od one druge očekivati osobeno značenje izvesnih likovnih izbora“.⁴³

Pa ipak, Petit svoju tezu ne razvija u potpunosti, pa je pitanje kako tačno razumeti primer koji navodi. Bez detaljnijeg primera, ili čak više takvih primera koji bi

40 Ibid.

41 „The Possibility of Aesthetic Realism“, 33.

42 Ibid., 35.

43 Ibid., 36.

ilustrovali odnos pomenutih uslova, nije sasvim jasno kako treba razumeti tezu o interakciji, pa ni šta se tačno podrazumeva pod svakim od dva navedena uslova. Postulirajući ove uslove, Petit se očigledno vodio opštim stavom da su umetnička dela, s jedne strane organske celine, a sa druge intencionalni artefakti, što je načelno neproblematično. Mnoga pitanja, međutim, i dalje ostaju otvorena: da li su ovi uslovi zajedno dovoljni da jednoznačno odrede pozicioniranje? Kakav je logički status svakog od njih? Da li se u nekim slučajevima ispunjenje jednog uslova može postići samo na račun ispunjenja drugog, itd?

5. Dosledni realizam

Komentarišući Zengvilovo stanovište, nisam ulazila u metafizička pitanja, već sam se zadržala na kritici njegove argumentacije. Mada je Zengvilova teza o (dis)analogiji između estetičkih svojstava i boja inventivna i zanimljiva, argumentacija koju on iznosi u prilog toj tezi je, po mom mišljenju, nepotpuna i nekonkluzivna. Nudeći nov argument u prilog estetičkom realizmu, i Petit, kao što smo videli, polazi od poređenja estetičkih kvaliteta i boja. Služeći se ovom analogijom, on pokušava da odgovori na pitanje šta je distinktivno za estetička svojstva. Za njega je to suštinski opazajni karakter estetičkih karakterizacija odnosno varijabilnost pozicioniranja. Pitanje je da li je Petit dovoljno ubedljiv kada je reč o tezi da predikati za boje ne poseduju ova svojstva. Pa ipak, to je manje važno. Ako se složimo da je on u pravu kada tvrdi da opazajni karakter i varijabilnost pozicioniranja suštinski odlikuju estetičke kvalitete, od sekundarnog je značaja da li su ta svojstva za njih distinktivna.

Kada se bavimo primenom teze zavisnosti od reakcije u estetici, najvažnije je da odgovorimo na pitanje šta se podrazumeva pod tezom da iskaz oblika „X poseduje estetički kvalitet A akko bi (odgovarajući) subjekt Y opažajući X (u standardnim okolnostima) imao doživljaj B“ važi *a priori*. I Zengvil i Petit ovom tezom, između ostalog ili prvenstveno, nastoje da naglase da su naše reakcije od posebne važnosti za estetička svojstva. Međutim, njihove ontološke intuicije se razlikuju. Za Zengvila, estetička svojstva nisu fizička svojstva stvari, i samim tim (bar za njega) nisu objektivna. Ali, uvodeći tezu o rigidnoj zavisnosti od reakcije, on se trudi da, uprkos tom stavu, zadovolji i kognitivističke intuicije. Težeći kompromisu, Zengvil svoje stanovište kvalifikuje kao slab estetički realizam (*weak aesthetic realism*).⁴⁴

Pa ipak, u poglavlju koje nosi naziv „Izvođenje estetičkog anti-realizma“,⁴⁵ Zengvil paradoksalno iznosi jedan argument koji zapravo ide u prilog onima koji veruju

44 „Skin Deep or In the Eye of the Beholder? The Metaphysics of Aesthetic and Sensory Properties“, 614.

45 Ibid., 613-618.

da su estetički kvaliteti realna svojstva stvari. Oslanjajući se na poznatu tezu o asimetriji između etičkog i estetičkog realizma,⁴⁶ Zengvil ističe da je tezu o objektivnosti moralnih kvaliteta načelno lakše braniti od teze o objektivnosti estetičkih svojstava. Prva teza podrazumeva objektivnost mentalnih stanja na kojima počivaju moralni kvaliteti, a druga objektivnost čulnih kvaliteta na kojima počivaju estetička svojstva. Pošto je ontološki status mentalnih stanja, kako ističe Zengvil, manje upitan od ontološkog statusa čulnih svojstava, isto po tranzitivnosti važi i za odgovarajuća supervenijentna svojstva: moralne odnosno estetičke kvalitete.⁴⁷ Pošto je uveo tezu o asimetriji, Zengvil nalazi način da „učvrsti“ ontološki status estetičkih svojstava. Polazeći od osnovne formule teze zavisnosti od reakcije, on ih povezuje sa mentalnim stanjima, što dovodi do neočekivanog ishoda. Ova ekstrinzična svojstva dobijaju na objektivnosti zahvaljujući svojoj vezi sa estetičkim doživljajem, a ne, kako bi se očekivalo, svojoj vezi sa čulnim kvalitetima; ne zbog toga što su „na površini“, već zbog toga što su „u oku posmatrača“.⁴⁸

Petit iz glavne formule ne izvodi ni realistički ni antirealistički zaključak; tezu o mogućnosti estetičkog realizma on, kao što smo videli, brani na drugačiji način, uvodeći holistički i humanistički uslov kao dopunu ideji pozicioniranja. Budući realista, on je atipičan predstavnik teorije zavisnosti od reakcije. Mada su njihove metaetičke odnosno metaestetičke intuicije mahom pomešane, pobornici ovog stanovišta najčešće zastupaju neku vrstu antirealizma ili oslabljenog realizma.⁴⁹

Ambivalentne ontološko-epistemoloških intuicije prisutne među pobornicima ove teze ponekad rezultiraju pokušajem da se distinkcija subjektivno/objektivno revidira. Rajtovo stanovište je u tom pogledu ilustrativno. On predlaže alternativni način da se odredi ova distinkcija, zastupajući tezu da određena svojstva, za razliku od drugih, imaju „široku kosmološku ulogu“:

Širinu kosmološke uloge nekog objekta razmatranja [treba] proceniti u odnosu na to do koje mere navođenje različitih vrsta stanja stvari kojih se to razmatranje tiče može potencijalno da doprinese objašnjenju stvari nezavisno od toga kakvi su naši stavovi u pogledu datog objekta.⁵⁰

46 Louise Hanson, „Moral Realism, Aesthetic Realism and the Assymetry Claim“, *Ethics*, 129(2018):39-69.

47 „Skin Deep or in the Eye of the Beholder“, 613-614.

48 Možda se ova implicitna teza krije iza naslova Zengvilovog teksta: „Na površini ili u oku posmatrača?: Metafizika estetičkih i čulnih svojstava“.

49 Vidi: Peter Menzies i Philip Pettit: „Found: The Missing Explanation“, *Analysis* 53, 1993, 100-109, 100.

50 *Truth and Objectivity*, 198.

Rajt nije sasvim eksplicitan kada je reč o tome šta znači da neka svojstva, za razliku od drugih, imaju usku kosmološku ulogu.⁵¹ Ričard Džojns nudi jedno moguće tumačenje:

[Oni fenomeni] koji imaju usku kosmološku ulogu ne mogu da figurišu u objašnjenjima osim onda kada to ima veze sa našim sudovima. Možda je „biti smešan“ jedno takvo svojstvo. Ne moramo negirati da postoje činjenice u vezi sa stvarima koje imaju ovo svojstvo, ali je teško zamisliti da to što je neka stvar smešna može da objasni javljanje bilo kog drugog fenomena u svetu, a da posredničku ulogu u tom objašnjenju ne igra to što mi smatramo da je data stvar smešna.⁵²

Dok su kod Rajta prisutne pluralističke intuicije u pogledu objektivnosti ove ili one vrste svojstava (prema kojima se njihova objektivnost može stepenovati),⁵³ Džonston je, čini se, otvoreniji protivnik realističkog shvatanja svojstava koja su u vezi sa našim reakcijama. To je verovatno najočiglednije iz njegovog argumenta na osnovu nedostatka objašnjenja (*missing-explantaion argument*).⁵⁴ Ako iskaz oblika „X poseduje kvalitet *A* akko bi (odgovarajući) subjekt *Y* opažajući *X* (u standardnim okolnostima) imao doživljaj *B*“ zaista važi *a priori*, onda *A* ne može biti realno (dispozicionalno) svojstvo *X*-a. *A*, naime, ne može figurisati u empirijskim objašnjenjima koja se tiču naših reakcija. *A*, drugim rečima, nema kauzalnu ulogu. Da je ima, važenje datog iskaza bi moglo biti empirijski dovedeno u pitanje, što je u suprotnosti sa njegovom apriornošću.

Pa ipak, zdravorazumski gledano, nema ničeg nelogičnog niti očigledno pogrešnog u tezi da ljudske reakcije objašnjavamo svojstvima stvari na koje je usmerena njihova pažnja. Nastojeći da prenebregnu ovu intuiciju zastupnici teorije zavisnosti od reakcije insistiraju na tezi da dati iskaz, kada se odnosi na sekundarna svojstva, estetičke i slične kvalitete, treba „čitati“ s desna na levo, a kada se odnosi na primarna svojstva, s leva na desno: plod kumkvata izgleda elipsoidno zato što je elipsoid, ali je narandžast zato što izgleda narandžasto.⁵⁵ Ovaj „eutifronistički“ pristup sekundarnim

51 Mada bi se moglo očekivati da sekundarni kvaliteti kao što su boje za Rajta imaju usku kosmološku ulogu, Rajt to ipak ne smatra. On pre svega misliti na moralne kvalitete, što se vidi i iz njegovog primera sa mokrim kamenom. Vidi: *Truth and Objectivity*, 197-198.

52 Richard Joyce, „Moral Anti-Realism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ur.), 2007. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/moral-non-naturalism> (1. mart 2022.)

53 Rajtovo stanovište nije lako okarakterisati, pošto se kod njega te intuicije kombinuju sa jednom vrstom metafizičkog agnosticizma ili, kako on sam kaže, kvijetizma. Vidi: *Truth and Objectivity*, 202-230.

54 Vidi, recimo, Mark Johnston, „Dispositional Theories of Value“, *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volume* 63: 139-174, 129-130. Vidi takođe *Truth and Objectivity*, 128-132.

55 Vidi, recimo, *Truth and Objectivity*, 108-117. Vidi, takođe, „Different Notions of Response-Dependence“, 170.

kvalitetima prelama se i u Rajtovoj distinkciji projektivizam/detekcionizam gde prvi pristup važi za sekundarne, a drugi za primarne kvalitete.⁵⁶

Čini mi se da je klasična teorija zavisnosti od reakcije, bar kada je primenimo na estetičke kvalitete, mešavina ispravnog i pogrešnog: zastupnici ovog stanovišta su u pravu kada ističu da su sekundarni kvaliteti u suštinskoj vezi sa našim reakcijama, onako kako to nije slučaj sa primarnim kvalitetima. Oni su, čini mi se, takođe u pravu kada tvrde da ova veza nije naprosto kontingentna (mada je taj stav potrebno eksplicirati da bi se moglo proceniti koliko je stvarno održiv). Ali, teza zavisnosti od reakcije sadrži i neke bar *prima facie* sporne elemente. Zastupnici ove teze ponekad, kao što smo videli, zaključuju na sledeći način: ako formula važi *a priori*, kauzalna objašnjenja, dispozicionalnost i realizam su isključeni. Formula važi *a priori*. Dakle, kauzalna objašnjenja, dispozicionalnost i realizam su isključeni.⁵⁷ Tako, oni, izgleda pretpostavljaju ono što tek treba dokazati.

Ako se odrekneмо teorijskih predubedenja, teza o dispozicionalnom karakteru estetičkih svojstava neće nam delovati neprihvatljivo. Kada pođemo od pretpostavke da su estetička svojstva dispozicije, otvara se put za bolje razumevanje načina na koji reagujemo na određene objekte odnosno njihova svojstva. Ostaje nam, naravno, da odgovorimo na pitanje u kakvom su tačno odnosu estetička svojstva objekata sa našim reakcijama, kako i zašto do tih reakcija dolazi, koji uslovi na strani subjekta odnosno objekta moraju biti zadovoljeni kada donosimo estetičke sudove, itd. Kada budemo imali odgovore na pitanja u vezi sa mehanizmom i zakonitostima po kojima se odvija ovaj proces, nećemo imati razloga da se po svaku cenu držimo teze o nemogućnosti objašnjenja. Ako uspemo da damo objašnjenje, teret dokaza je na onima koji su tvrdili da je to bilo nemoguće. U takvim okolnostima, oni treba da preispitaju ili bar ekspliciraju svoju apriorističku tezu, ili da suštinsku vezu između estetičkih kvaliteta i naših reakcija probaju da objasne na neki drugi način.

Monika Jovanović
Odeljenje za filozofiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

56 U Platonovom dijalogu „Eutifron“, Eutifron zastupa stav da je X pobožno zato što je drago bogovima, dok Sokrat zastupa suprotan stav da je X drago bogovima zato što je pobožno. O tome vidi u: *Truth and Objectivity*, 108-139. i „Varieties of Response-Dependence“, 176-178.

57 Vidi i: *Truth and Objectivity*, 108-109.

Literatura

- Armstrong, David (1968). *A Materialist Theory of Mind*, London: Routledge, 1968.
- Cova, Florian i Pain, Nicolas (2012). „Can Folk Aesthetics Ground Aesthetic Realism?“, *The Monist*, 95: 241-263.
- Goodman, Nelson (1968). *Languages of Art*, Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Goldman, Alan H. (1993). „Realism about Aesthetic Properties“, *The Journal of Aesthetics and Art*, 51: 31-37.
- Goldman, Alan H. (1994). „Reply to Gould and Levinson on Aesthetic Realism“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 52: 354-356.
- Hanson, Louise (2018). „Moral Realism, Aesthetic Realism and the Assymetry Claim“, *Ethics*, 129: 39-69.
- Haukioja, Juusi (2013). „Different Notions of Response-Dependence“, u: Miguel Hoeltje, Benjamin Schnieder, Alex Steinberg (ur.), *Varieties of Dependence*, Munich: Philosophia Verlag, 167-190.
- Johnston, Mark (1989). „Dispositional Theories of Value“, *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volume*, 63: 139-174.
- Johnston, Mark (1991). „Explanation, Response-Dependence and Judgement-Dependence“, u: Peter Menzies (ur.): *Response-Dependent Concepts*, ANU Working Papers in Philosophy 1, 122-183.
- Jovanović, Monika (2019). *Epistemologija ukusa*, Beograd: Fedon.
- Joyce, Richard (2007). „Moral Anti-Realism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/moral-non-naturalism>
- Levinson, Jerrold (1994). „Being Realistic about Aesthetic Properties“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 52: 351-354.
- Menzies, Peter i Pettit, Philip (1993). „Found: The Missing Explanation“, *Analysis* 53:100-109.
- Pettit, Philip (1983). „The Possibility of Aesthetic Realism“ u: Eva Schaper (ur.), *Pleasure, Preference and Value, Studies in Philosophical Aesthetics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettit, Philip (1991). „Realism and Response Dependence“, *Mind*, 100: 587-626.
- Scruton, Roger (1974). *Art and Imagination, A Study in The Philosophy of Mind*, London: Methuen.
- Sibley, Frank i Tanner, Michael (1968). Symposium: Objectivity and Aesthetics, Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes, 42: 31-72.
- Sibley, Frank (2001). „Colours“, u: *Approach to Aesthetics*, Oxford: Oxford University Press, 54-70.
- Smart, Jack (1968). *Philosophy and Scientific Realism*, London: Routledge, 1963.
- Walton, Kendall L. (1970). „Categories of Art“, *Philosophical Review*, 79:334-367.
- Wright, Crispin (1988). „Moral Values, Projection and Secondary Qualities“, *Proceedings of the Aristotelian Society Supplementary volume* 62: 1-26.
- Wright, Crispin (1992). *Truth and Objectivity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Monika Jovanović

Response-Dependence and Aesthetic Realism: Zangwill and Pettit
(*Summary*)

In this paper I discuss the application of the response-dependence thesis in aesthetics. When we apply this thesis in aesthetics, we arrive at the view that aesthetic properties are in some way, epistemologically or ontologically, dependent on the response of an observer. Even though all defenders of the response-dependence thesis adopt the same formula, they interpret it in different, even mutually incompatible ways. We can see how such contrasting readings can be widely divergent when we compare two well-known aesthetic papers which adhere to the response-dependence thesis: the Philip Pettit's paper on the possibility of aesthetic realism, and the Nick Zangwill's paper on the ontological status of beauty. After I critically examine and compare the views argued in these papers, I will try to answer a more general question of whether a response-dependence thesis, in its original form, can help us better understand the ontological and the epistemological status of aesthetic qualities.

KEYWORDS: Aesthetic properties, Aesthetic realism, Response-dependence, Nick Zangwill, Philip Pettit